

A KOMÁROMMEGYEI KULCSÁR KÖNYVTÁR.

Közli : ERDÉLYI PÁL.

Komárom megyének 1827. október 9-én tartott közgyűlésén egy levél olvastatott fel, mely a szokásos törvénykezési, köz-igazgatási, követi, katonai s más ilyen ügyek egyikét sem érintette. Tartalma egy, abban a körben szokatlan ajánlat volt, melyet a „Pesti Magyar Nemzeti Ujság“ szerzője tett a nemes vármegyének.

Az ajánlat, mint mondva volt, nem tartozott a vármegyéken rendszerint előforduló ügyek egyikébe sem, de olyan körben mozgott, mely abban az időben foglalt és hódított tért a politikában és a társadalomban : műveltségi, irodalmi kérdésekre vonatkozott. Királyaink győzelmei lehettek fényökkel elvakítók, hadjárataink eredményei mámorba ringatók, politikai szereplésünk, államéleti működésünk meglepő ; de érdekesebb kora alig volt történelmünknek, mint jelen századunk eleje. Mindenütt ébredés, új élet, eleven ható erő mutatkozik, mely megindítja az irodalmi reformot, hogy az előkészítője legyen a politikának. A romantikusokkal, epikusokkal az, a nemzeti nyelv, művelődés, alkotmány stb. kérdéseivel megindul ez. Nyugat előttünk áll, s mi messze elmaradva, mögötte látjuk magunkat. Tagadhatatlanul elszomorító látvány. De hála, nem marad úgy semmi és megindul a mozgalom, melynél fölvidítőbb, emelőbb kevés van a mi vérrel és könnyel áztatott multunkban. Előbb az irodalom tüzi ki a reform eszméit, majd a politikai és társadalmi élet ismeri el azokat és hozza fel napi kérdésekül. Megindul a megújulás mozgalma, kezdünk magyarok lenni, tért hódítunk nyelvünknek, oltárt állítunk neki színházunkban, beviszszük a törvényhozás és

törvénytartás csarnokaiba, az iskolába és a magánéletbe, tudományos intézeteket állítunk fel, és dolgozunk minden irányban ez egy, szent cél érdekében.

E kérdések leginkább az ország szívében, a központtá válándó Pesten kerültek szőnyegre. A megyék kevésbé foglalkoztak velök. Komárom megye pedig csak elvétve. Múltán kellett tehát föltűnést az a levél, melyben egy a nemzeti műveltséget előmozdító, tudományt elősegítő ajánlat intéztetett a megyei KK-hoz és RR-hez.

„Álmélkodva tapasztalván más nemzetek tudománybeli kulturáját, észrevettem, hogy ezen előmenetelt mindenütt a számosabb bibliothékák és jurisdikciónál is található, a közhasználásra megnyitott könyvtárak segítették.“ Ez volt első mondata annak a feltűnést keltő levélnek, melyben Kulcsár István tette ajánlatát, hogy „3—4000 drb tudományos és hasznos könyveket ajánl a vármegyének egy, Komáromban közhasználásra megnyitandó bibliothéka felállítására.“

Ezzel a levéllel vetette meg alapját Kulcsár a nevééről nevezett könyvtárnak. Tette pedig azt tisztán önzetlen hazafiúi indulatból, szülőföldjének kívánván juttatni a dicsőséget, hogy első legyen azok között, kik megértették a kor szavát és szellemét és segítették a neki induló nagy fontosságú törekvéseket.

Kulcsárnak az irodalmi és társadalmi téren tett munkássága és érdemei sokoldalúak és nagyok. Majdnem mindenütt ott volt, a hol csak igazgatni, közremunkálni, buzdítani és tenni kellett a nemzeti nyelv, irodalom és műveltség érdekében. Szerkesztett lapot, igazgatott színházat, kiadott könyveket, irt folyóiratokba, igazgatott a nemzeti színház mellett, pártolt irodalmi vállalatot, összetartotta az írókat stb. stb., szóval belekapott ezer dologba, a miről azt hitte, hogy azzal nemzetének használhat. E munkássága, ez irányú működése keretébe tartozik az az ajánlás, melylyel Komárommegyét megtisztelte és újabb bizonyítékát adta, hogy életének csak egy célja volt.

„Nem kétkedem — így szól tovább levele — hogy ezen csekély adományom a nemes vármegyének és városnak több nagylelkű férfiai arra fogja serkenteni, hogy a mit én kis csekélységgel a nagy czélokra kezdettem. azt mások gazdag adakozásokkal bővítsék, s ezáltal a nemzeti culturát s maradékaiknak

nagyobb tökéleteseését hathatósabban segítsék.“ Kulesárt az alapításban magas eszme, mint ő nevezte „fensőbb cél“ vezette. Ugyanazon eszme, ugyanaz a cél, mely egész életében előtte lebegett, vezető csillagul járt. Érezte ő azokat a hiányokat, melyeket nemzeti életünk mutatott és megragadott minden esz-
közt azok pótlására. Kulesár nem azok közül volt, a kik han-
gosan hirdették a minden téren szükséges reformokat, de azok
közül, a kik felismerték és be is látták, sőt azon kevesek közül
a kik tettek is, áldozatokat is hoztak. E hiányok pótlása : nem-
zeti művelődés által a magyarnak a nyugathoz közelebb emelése
volt az ő eszméje, fensőbb célja. A mennyire előre tekintő em-
ber volt, nemcsak a jelennek dolgozott, de számított a jövőre
is. Így alapította, a jövő számára, a könyvtárt, így gondolta,
hogy lesznek utódai, a kik az ő kezdeményezését tovább fogják
folytatni. Azt hitte, hogy könyvtára alapja lett egy majdan szé-
lesen kiterjedő, szülőföldre vidékének középpontul szolgáló kultu-
rális intézetnek. Előtte járt példányul a külföld, a mint azt
alapító levelében is kijelenti : „serkentő példánk lehet Francia-
ország, hol a kultúra oly nagyra emelkedett, s hol majd minden
városnak 30—80,000 kötetből álló, közhasználásra szolgáló bib-
liothékája vagyon . . . Anglia, Németország . . . Szerette
volna, ha az ő kis kezdeményezése, — mint ő mondja — talán
ilyennek szolgálhat alapul. Hiszen azért bizta egy vármegyére,
egy tekintélyes testületre, egy valóságos kis országra, hogy e
reményét biztosítsa, tudván, hogy az állandóan kezelhető, fel-
ügyelet alatt tarthatja, gyarapíthatja, szóval fejlesztheti. Reménye
annál nagyobb lehetett, mert szemével látta, hogy a Múzeum,
melyet 1802-ben alapított gr. Széchenyi, már akkor 1827-ben
tekintélyes intézet volt, a legszebb reményekre jogosított.

Az ajánló levél egy más helyén, a záradékban kifejezést
ad szándékának, gondolatának Kulesár. „Méltóztassék a tek. n.
vármegyének nemcsak ajánlásomat, hanem annak *fensőbb célját*
is tekintetbe venni . . .“ Figyelmeztette e szavakban a megyét,
hogy itt nem csak arról van szó, ha adnak vedd el, de egyéb-
ről is : az alapító fensőbb céljának elismeréséről, elfogadásáról
és megtartásáról. Mintha csak azt mondotta volna : tegye magáévá
a vármegye az én nagy célomat, legyen rajta, hogy az én ese-
kély kezdetem tekintélyes folytatássá legyen, mely idővel Fran-

eziaország kisvárosi könyvtárai mellett megállhasson, legyen olyan könyvtár belőle, milyen kulturállamokban minden városnak van. Fontolja meg a vármegye jól és adja tudtomra „maga böles meghatározását.“

Az alapító levél felolvastatván¹, Komárom megye közgyűlése a következőkép határozott: „Ezen nemes ajánlását Kulcsár István úrnak köszönettel elfogadván a Tekintetes Rendek, Horváthy János főszolgabíró úr által tudósíttatni rendeltetik, hogy az ajánlott könyveket akármely időben Komárom városában lévő nemes vármegye házához szállíttathatja, ajánltatván azon czélra tek. első alispán úr által az ő hivatalos szállásából egy alkalmas szoba addig is, míg ezen czélra új épület állíttatni fog.“ stb. A vármegye tehát elfogadta az ajánlatot, elismerte az alapító szándékát, *fensőbb czélját.*

Azok az intézetek és intézmények, melyek abban a korban nyerték alapjaikat, ma már mind tekintélyesek. Ilyenek a M. N. Múzeum, az Akadémia, a Marczibányi-alap, a Kisfaludy Társaság. Míg a Kulcsár könyvtár ma is csak ott áll, a hol volt Perger Anna, Kulcsár özvegyének utolsó adománya átvételekor. Pedig fejlődése jól indult, bár eleivel is már lassan haladt.

Helmecey közölte az alapító levelet, Komárom megye jegyzőkönyvének arra vonatkozó pontját és azt a levelet, melyet Horváthy főszolgabíró irt a megye meghagyásából Kulcsárnak. Ezek után néhány sorban megemlékezett a például szolgáló cselekményről, így kezdvén: „Adja a nemzeti csinosodásunk védistene, hogy két testvér-hazánknak minden vármegyéje, kerülete, káptalanja s püspökszéke, városa és akadémiája, lyceuma és gymnasiuma mennél előbb ily hazafias lelkű adakozóra s minden adakozó ily édes viszonzatú méltatóra találjon!“

Helmeceynek egyik óhajtása sem teljesült. Ilyen hazafi lelkű adakozó, Csaplovits, Mikó gr., Somogyi stb. kivételével nem találkozott, s az „édes viszonzatú méltató“ nem mutatta magát annak.

Hogy maradt a könyvtár ott, a hol Perger Anna utolsó

¹ Közölve: M. Kurir 1827. II. 51., 52. sz. 408. l.
Tud. Gyűjt. 1827. XI. 119.
Kom. Lap. 1884. 12.

adományának átvételekor volt, mint folyt le története, a már nemsokára hatvan éves multú könyvtárnak, kik és mit tettek érdekében, az alább jövő sorokból fog kitünni, s mindebből az is vajjon Komárommegye megtartotta-e az alapító *fensőbb ezélját?*

Alább már előadtuk azt, hogy fogadta a vármegye Kulcsár István ajánlatát. Az ide vonatkozó jegyzőkönyvi kivonat további része a következő: „Melynek (t. i. az új könyvtári épületnek) leendő felállítására nézve Battáry Pál földmérő úr plánomot készíteni, a négy járásbeli főszolgabíró urak pedig járasaikban a megyebeli uradalmakat, földes uraságokat és t. papi rendet, ugy a nemes várost, ezen különösen a megyebeli ifjuságnak palléroztatására nézve hasznos czélnak előmozdítása tekintetéből szabad adakozásra megkeresni köteleztetnek.“¹

A vármegye intézkedései különösen két czélra mutatnak, egyik a könyvtár elhelyezése, a másik annak gyarapítása, jobban könyvtáralap teremtése.

Battáry, megyei *főindzsellér* a vármegyétől nyert utasítások szerint munkához fogott, hogy a könyvtár számára egy, a megye udvarán emelendő, szabadon álló épület tervét elkészítse, mely a könyvtárszobát, olvasótermet és a könyvtárnok hivatalos helyiségét, a szükséges mellékszobákat foglalta volna magába. Mind ezt neki lehető költségkiméléssel kellett volna végeznie. A vármegyén türelmetlenkedtek, s ujjolag felszólították Battáryt, kit a másodizben való felszólítás bizonyosan munkában talált már, mert nemsokára benyújtotta a kész tervet a megye közgyűlésének.

A közgyűlésnek tetszett Battáry terve, de mégis kénytelen volt jobb időre halasztani annak kivitelét, mert a szükséges pénz akkor még az ajánlásokból sem lett volna előteremthető. A Battáry által tervelt könyvtár, a tervezet szerint egy egészen különálló, tüztől biztosított egyszerű renaissance épület lett volna, melynek beosztása megfelelt a megye által adott utasításnak. Ugyanis: az oszlopos terraszról benyíló előszoba baloldalán lettek volna a mellékhelyiségek, jobb oldalán a kezelő könyvtárnok szobája. Ebből egy kisebb olvasó, s emebből a tágas és világos nagy könyvtárterem nyílt volna. A költségvetés szerint, beleértve minden munkát, 5300 frton felül levő összeg fedezte

¹ 1969., 1827. okt. 9. Közgy. Jegyzőkv.

volna az építkezést. Ennyi pénze nem volt a könyvtárnak, a megye a magából nem utalványozhatott, és így a tervnek félre kellett tétetnie, s a könyveknek megmaradni ott az első alispán által felajánlott szobában, hova még 1827-ben tétettek. A terv, költségvetés, rajzok, iratok stb. tehát ad acta tétettek s még ma is ott vannak szép nyugalomban a secretum sigillum biztos őrizete alatt.

Épületre tehát nem jutott pénz, azonban szekrényekre mégis. Így készített Búza Sándor helybeli asztalos mester hat nagy szekrényt, melynek ára, beleértve az asztalos és lakatos munkát is, hatvan forint volt. Ez a hat szekrény foglalta magába az egész könyvtárt, s még ma is megvannak s a levéltár új helyiségében a kor igényeinek s helyiségnek megfelelően átalakítva, s 1829-től, melyben készültek, maig lepergett esztendők hosszú során mostanig, midőn újra elhelyeztettek, örei és tanui voltak ama könyvtárnak, különféle változásainak.

A vármegyének egyik czélja, (könyvtáremelés) tehát nem volt elérhető, s ennek oka egyedül az volt, hogy a másik czél, nem sikerült (a gyűjtés).

A főszolgabírák a megye utasítása szerint fölkeresték az uradalmakat, papi rendet, földbirtokosokat stb. önkéntes adakozásra szólítván a könyvtár czéljaira. Nemsokára a felszólítások után jöttek a válaszok az uradalmak részéről, s a jelentések a főszolgabírák részéről, jelentvén a megajánlott és befolyt összegeket. A gyűjtés azonban lanyhán folyt, s az ajánlások, de a fizetések is nehézkesen történtek. Különös, hogy annyiszor olvasuk a jegyzőkönyvekben a gyűjtésről szóló jelentéseket, hajlandók vagyunk azt hinni, hogy végeredményül szép összeget mutat az fel. Pedig nem úgy van. A csalódást az eljárás nehézkes volta fejtí meg. Először megajánlnak bizonyos összeget, azt már jelenti a főszolgabíró, azután mikor befizetik, jelenti a főadószedő: így minden összeg legalább kétszer szerepel, de természetesen csak egyszer számít.

Általában alig lehet valami nagyon megelégedni a végeredménnyel; pedig a Rendek jóindulatán sem mult, talán a szolgabírákén sem. Számptalan esetben látjuk és olvassuk, hogy a közgyűlések utasítják a szolgabírakat a gyűjtés folytatására.

A Rendek azonban a mint a zöld asztalt odahagyták, eltették jóindulatukat a következő gyűlésre, a magánéletben nem igen vették elő. Így lehet csak érteni, hogy Komárom megyében, a hol oly sok nagy uradalom és sok földbirtokos, számtalan nemes ember volt, a könyvtárra megindított és folytatott gyűjtés olyan csekély eredménnyel végződött. Milyen szegényes számok azok, melyek az egyes járásokban befolyt összegeket jelzik; hol maradnak el egy-egy lakoma, vadászat, tisztujítás vagy követválasztás nagy kiadásai mögött! Kár szólni, a könyvtár a tudósnak való volt még akkor, a többi ellenben mind a nemes embert illette. Azt hallottam, hogy ma már, legalább abban a megyében, változtak a viszonyok. Lehet. Köleseyt ma már ismerik, ellenben akkor, mikor nagy lelkese-déssel választották meg táblabírónak, még nem ismerték. Szathmár megye felhívását, munkáira való előfizetésre azzal küldte vissza Komárom megye, hogy előfizető nem akadt.

Lassan megindul, mozogni kezd a vármegye közönsége és a gyűjtés kezdetét veszi. Az első jelentést 1828. jan. 9-kén teszik a főszolgabírók a közgyűlésnek,¹ hogy 131 frt 31 kr. már befolyt a generális kasszába. Egy évvel később Bóday főadószedő már 498 frtról tett jelentést.²

Ez az összeg magában elég derék, de számítani kell, hogy ebben már benne foglaltatik az előbbi s az időközben ajánlott és befizetett összegek nagyobb részt mind. Ezt a 498 frtot lehet a könyvtár alapjának nevezni.

Azonban a gyűjtés folyt tovább, s érkeztek lassankint a felszólításra felelő válaszlevelek is az egyes uradalmaktól. Ezek sorát a szentpéteri gróf Zichy Miklós által utalványozott 50 ezüst forintról tudósító nyitja meg.³

Majd gróf Esterházy Miklós ajánlását olvassák, hogy a könyvtár építésére 300 ezüst frtot ajánl meg segedelemképen, ugyanerre a célra Batthányi Gusztáv és Kasimir grófoktól 50 v. czédulás forint ajánlásáról tudósítja a megyét Milkovich főszolgabíró. Az esztergomi káptalan levele mindezeket megelőzte

¹ 276. sz. 1828. jan. 9-ki Közgy. Jegyzk.

² 337. sz. 1839. jan. 49-ki Közgy. Jegyzők. és 104., 2., 33. (1828. sz.)

³ 932. sz. 1828. márcz. 17. Közgy. Jegyzők.

— *datum* szerint, de mindezek mögött maradt — ajánlás dolgában, e szerint: „a nemes vármegyének Kulesár István által ajánlott 4000 darabból álló könyvgyűjteménynek illő elrendelésére építendő alkalmas épületnek felsegítésére adakozását nem terjesztheti.“ Ebből a döcögős válaszból azt lehet kiolvasni, hogy nehezebbre esett a káptalannak a megyében fekvő nagy birtokai után rá eső adományt visszatartani. A vármegye röviden tért fölötte napirendre, mondván: „tudományul szolgál.“ Annyi bizonyos, hogy ezzel a felelettel hamar el lehet készülni.^{1 2 3}

Igy állott a gyűjtés, mikor a rendek már arról kezdtek gondolkodni, hogy a bejött összeget hasznosítani, kamatoztatni kellene és azért meghagyták a főadószedőnek Bódaynak, hogy tegyen a vármegyének arról jelentést, hogy az eddig begyűlt összegeket ki lehetne-e adni kamatra, és ha igen, hol?⁴

Ezalatt is gyűlt a pénz, bár csak lassan. Sokkal hamarabb akadt azonban kölcsönvevő. Balogh Lőrincz táblabíró kérelme épen jókor jött a Rendekhez, hogy neki, a tömlőczök építésére és a könyvtár-épületre bejött pénzt kamatra adják ki. A Rendek kellő biztosítékot látván úgy a kérelmező személyében, mint a felajánlott fedezetben, megengedvén az intabulatiót és alávetvén magát esetleges nem fizetés esetén a törvényes eljárásnak: megadták a kért összegeket és azonnal intézkedtek a kölcsön biztosítására. Ez az összeg a könyvtáralap részéről 498 frt volt. Balogh azonban nem teljesítette fizetési kötelezettségét, akkor, midőn arra felszólítottatt. Ennek következése egy hosszabb per lett, melyet a vármegye nyolcz éven át folytatott Balogh ellen, majd annak a közben történt halála után neje és örökösei ellen, mig nem 1837-ben sikerült a físcusnak a két alapra begyűlt, s kölcsönül kiadott összegeket kamataikkal együtt behajtani.⁵

Míg a gyűjtés megyszerte ily eredménnyel folyt, míg a könyvtárépület kérdésével foglalkoztak és dülőre még sem jutottak, magával a könyvtárral igen kevés történt. Horváthy tudó-

¹ 337. sz. 1829. jan. 19-ki Közgy. Jegyzők.

² 403. sz. 1830. febr. 10. folyt. Közgy. Jegyzők.

³ 742. sz. 1828. márcz. 1. Közgy. Jegyzők.

⁴ 405/1829. 1742/1829.

⁵ 163⁹/₇/1829. 3506/1833. 2588/1833. 809/1834. 1341/1836. 423/1837.

sítására Kulcsár István megküldötte könyveit még 1827-ben a vármegyének, melyeket az ideiglenesen az alispáni hivatal egyik szobájába helyezett el; s utasította Battáryt új helyiség tervének készítésére. Már láttuk, hogy e kérdésnek vége mi lett, tudjuk, hogy a könyvtár megmaradt az ideiglenes helyén, de 1829 őszén már szekrényekbe helyezve el, megóvandó a portól és az elkalódástól. Ugyanazon évben adatott át a főjegyző által a levéltárnoknak, Nagyváthy Vendelnek hiteles lajstrom szerint. Kulcsár halála után, neje sz. Perger Anna 1828-ban a férje után még rá maradt könyveket is a megyének adományozta, kérvén a megyét, hogy minderről neki hiteles lajstromot küldjön. Így küldötte ki azután a közgyűlés a Hunyady nótárius, Pruzsinszky és Jeszerniczky táblabírákból álló bizottságot, hogy a könyvtárt rendbe szedvén, lajstromát készítsék el és nyujtsák be a ttes Rendeknek. Ugyenezen utasítást adták a Rendek a három hónappal későbbben, május 1-én tartott közgyűlésen Hunyady és Pruzsinszkyknak, midőn Nagyváthy az elkészített katalogust bemutatta. A küldöttek jelentéséről nem sikerült találnom jelentést.

Igy állott a könyvtár 1830-ban. A megye rendei meglehettek talán elégedve állapotával, de a Helytartótanács nem elégedett meg. 1831-ben ¹ meginterpellálja a megyét, ² hogy a könyvtárt mért nem adta át eddig a *közhaszonnak* és fölszólította, hogy a testamentumnak a könyvtárt illető részét hozzá fölküldje. A közgyűlés a leiratot a közgyűléshez utasítja. Azonban a következő kisgyűlésen nem tárgyalatott. Alig azért, mert nem volt rá idő; valószínűbb, mert alig adhatott rá kielégítő feleletet a közgyűlés. A Helytartótanács azonban a következő évben újra leírt ³, megsürgetvén az elkésett feleletet. Erre a leiratra már lehetett felelni, ⁴ és csakugyan felelt is a megye azon év augusztus elsején tartott közgyűlésén, mert időközben az 1831. június 16-iki közgyűlésen hozott határozatok szerint a könyvtárt átadta

¹ 949. Kis gyűlés 1831. május 2-án.

² A leirat 6786. 1831. III. 16. sz. a. kelt.

³ 11790. sz. a.

⁴ 1397/1832., 1632/1832.

a közhasználatnak,¹ Komáromy János fiskálist annak gondviselőjévé rendelte, s neki 50 frt v. cz. határozott.

A könyveket Pruzsinszky táblalabiró és Hunyady nótárius által elenchus mellett átadatta neki, meghagyván, hogy azokat a tárgyak minemőségéhez képest rendbe szedje és semmiféle könyvet a könyvtárból házhoz ki ne adjon.

Igy már lehetett felelni a helytartótanácsnak, egy kis önérzettel, egy kis szánom-bánommal. A válasz az volt, „hogy a vármegye a könyvtárt tulajdonául tekinti, jelenleg jó karban és feltügyelet alatt tartja. A helytartótanács a válaszszal nem elégedett meg, újra leírt s a felelet újra ugyanaz maradt, az erre vonatkozó jegyzőkönyvi kivonatban hangsúlyozva, hogy kérdéses könyvtárjuk most is jó rendben van. A megyéknek régebben bizonyos erényül számították be, ha a Helytartótanácsal, vagy a kancelláriával szemben bizonyos konokságot mutattak. Talán féltették autonómiájukat, talán nemzeti virtusból. Komárommegye ebben nem maradt hátra.

Komáromy János első könyvtárnoka volt a könyvtárnak. Lelkes ember, munkás könyvtárnok, s ha csak rajta múlik, a Kulcsár-könyvtár ma bizonyosan egészen más állapotban van. Munkássága eléggé bizonyít lelkiismeretességéről, hamar, négy hó alatt, rendbe szedi a könyveket, s elkészíti azoknak szakaszok és sorok szerint való jegyzékét, s bemutatja a megyének. Ugy látszik izgatni kezd a megyében a könyvtár gyarapítására, s ennek eredményeül mutatja be a RR-nek a gyarapodás jegyzékét, s jelenti, hogy Weinmüller Bálint helybeli nyomdász, a könyvtár jegyzékének, valamint az azt illető kisebb nyomtatványok elkészítésére ajánkozott. Fáradtsága azonban, úgy látszik, nem volt sikeres, és a könyvtár lassan fejlődött. A szaporodás rendes körülmények között igen gyenge lehetett, 1835-ben az elmúlt évről öt író munkája 11 kötetben. Mindössze csekélység, de a következő évben annyi sem, mert azt tudjuk meg, hogy a megrendelt könyveket nem vehette meg a bejött pénz csekélyége miatt. Egyetlen jelentékeny mozzanat ez időben néhai Kulcsár J. nejének, Perger Annának, két rendbeli 1000—1000 kötetes adománya, az elsőről 1832. decz. 1. kisgy., a másodikról 1833. jul.

¹ 1652. Közgy. 1831. jun. 16-an.

1. közgy. tevéen jelentést a könyvtárnok. Így, lehet mondani, a vármegye könyvtára összes szaporulatát 1827-től 1833-ig a férje szép gondolatát megértő özvegy adománya teszi ki, s ha számba vesszük, hogy a forradalomig alig valamivel több a szaporodás, mint 1835-ben volt, a tizenöt év alatt elmaradt fejlesztésért kit tegyünk felelőssé.

Ime, néhány vonásban a könyvtár rendezése, megnyitása és gyarapodása. Szólnom kell arról, vajjon használták-e a városiak és megyeiek, különösen a fiatalság.

E kérdésre felelő adat, vagy rávonatkozó utalás nagyon kevés van birtokomban. Mindössze annyit tudok, hogy csakugyan használták, bár nagyon gyéren. Úgy látszik azonban a megyei határozat nem maradt érvényben, hogy t. i. házhoz könyvet kiadni nem szabad, mert akkor alig fordul elő az az eset, hogy néhai Liska Dánielnél elmaradjanak a könyvtár tulajdonát tevő könyvek, melyeknek visszaszerzéséről vagy kárpótlásáról dicséretes gondossággal intézkedett a megye.

1839—40-től megszakadnak történetünk szálai, az adatok, melyekre támaszkodtunk s a melyeket összeszedtünk sikerült, a mondott időn túl nem lépnek; 1857-ig tart az a kor, melyről beszámolni nem tudunk tényleges adatokkal, bár képesek vagyunk arra, hogy néhány vonást sajátítván el az alkotmány és a megye történetéből, némileg pótolhassuk a megszakított előadást. Ez azonban már történetünknek arról a részéről kerül, mely a legújabb időkig terjed.

II.

Az alkotmányos élet ránk derülése után kezdtük magunkat jobban érezni, bár még mindig nyomott az előző kor szomorú hangulata, hasonlóan, mint midőn a hosszabb ideig hordott tehernek nyoma azt hiteti el velünk, hogy még mindig hordjuk azt, noha már talán jó ideje, a sarokban hever. Lassankint visszatért a régi élet, az új viszonyok által megváltoztatott, felismerhetetlenségig elváltozott régi élet. A megyék is elkezdtek korteskedéseiket, megválasztották tisztviselőiket és hozzá fogtak

ügyeik viteléhez. Komárom megyében is így volt. Lassankint fogott mindenhez, és végre rá gondolt könyvtárára is. 1874-ben vette föl az ügyet s vele még mindig kísért azóta, maig sem fejezte be, maig sem adta át rendeltetésének.

1874. június 22-én tartott közgyűlésen szóba kerülve a megye könyvtára, egy bizottságot küldött ki a közgyűlés, melynek feladatát a következőkben szabta meg. Vizsgálja meg a bizottság alaposan a Kulcsár-féle könyvtárt, szerezzen magának teljes tájékozást annak mostani állapotáról, ehhez mérten állapítsa meg a megszerzendő könyveket, erről és a könyvtár helyes kezeléséről, valamint czélszerű elhelyezéséről jelentést, jobban: javaslatot terjeszzen be a megyéhez.

E bizottság tagjai Baranyai Gáspár b. tag elnökle alatt Vagács Caesar, a Benedekrendi kisgymn. igazgatója, Kálmán Rudolf, árvaszéki elnök, László József, kocsai ref. lelkész, R. Nagy Sándor b. tag és Miskey Géza levéltárnok, lettek.

A bizottság megkezdette munkásságát. Első sorban a könyvtárat vizsgálta meg, normativumul az 1862-ben készült katalógust vevén. Ennek alapján kiderült, hogy a könyvtárból sok darab könyv hiányzott; maga a könyvtár, a megyeház folyósóin álló régi szekrényekben elhelyezve, zár alatt ugyan, de rendezetlenül, gondozatlanul tartatott, szóval, hogy az értékes könyvgyűjtemény minden tekintetben hasznavehetetlen állapotban, az elkallódás szélén, a legnagyobb rendetlenségben sinlik. Világosan meg volt mutatva az út, melyen a bizottságnak már most a legstürgetőbben el kelle indulnia. Először is a hiányzó munkákat a mennyiben lehet visszaszerezni, a mennyiben nem, a felelősség terhét megállapítván, az illető könyvtárnokokra megfelelő összegekben kiróni és behajtani. Gondoskodniok kellett azonkívül a további kezelésről, a könyvtár kiegészítéséről és elhelyezéséről.

Ugyan ez a bizottság vizsgálta át a Kulcsár-alap számadás-könyvét és akkor meggyőződtek róla, hogy az alap rendesen kezeltetik, s meg egyez a valósággal az 1873. év végén a közgyűlésnek (1874. márcz. 23.) bemutatott számadás.

Az alap állása (1873. év végén) a következő volt.

1872. év végén államkötvényekben	1428	frt —	kr.
Ennek kamatai	11	„ 6 $\frac{1}{2}$	„
Takarékpénztárban elhelyezve	1797	„ 66	„
		<hr/>	
		3236	frt 72 $\frac{1}{2}$ kr.
1873. évi államkötvények kamatai	66	„ 40	„
Takarékpénztári összeg „	108	„ 70	„
		<hr/>	
Összesen :	3411	frt 82 $\frac{1}{2}$	kr.
Ebből kiadás (könyvtárnok fizet.)	33	„ 33 $\frac{1}{3}$	„
		<hr/>	

Maradvány 1873. végén . . . . . 3378 frt 48 $\frac{1}{6}$ kr.

A bizottság első részén feladatának e szerint keresztül hatolt, azonban még nem végezte el megbízását.

A tapasztalt könyvhiány visszaszerzése s a felelősség megállapítása végett megindított vizsgálat, hosszas bevezetéseivel, jelentéseivel, kimutatásaival stb. egy egész nagy ügydarabot teszen ki, mely míg egyrészt könyvtárunk multjára sok érdekest tartalmaz, másrészt hangosan beszél a megyei autonomia intézkedéseinek csigamódra járó gépezetéről, mely papiroost emészt és embert öl. Ebben a tekintélyes csomagban mindenféle sok jelentés, javaslat, vélemény, utasítás, jegyzőkönyv stb. van, melyekből megvilágítjuk könyvtárunk történetét, röviden, mert azok szövevényes tekervényeit hosszasan adnunk ellenkezik a jó izléssel.

Legelőször is az tűnik ki, hogy a felelősség Ambrósz János volt megyei főnök, másodsorban dr. P. . . . A. . . . I. aljegyzőt, majd törv. ülnököt és K. . . y J. . . f főjegyzőt terheli. A bizottság e jelentésén indulva a közgyűlés, Asztalos Móricz megyei ügyész bizta meg a hiányzó könyvek visszaszerzésével esetleg az értéküknek megfelelő kártérítés behajtásával. Részint a megbízott közbejött halála, részint a könyvtár hozzáférhetlen állapota miatt a teljesen jó kimutatás készítésének nehézsége, részint más kevésbé ismert okok és körülmények együttes hatása alatt elmaradt az egész művelet, s a hiányzó könyvek körül csak igen kevés került vissza, önkénytes visszaküldés által. Szóval a mozgalom ez irányban teljesen hiába való volt.

Itt veszek alkalmat a könyvtár történetének a provizorium alatti részét ismertetni. Ambrósz János volt abban az időben a megye főnöke, kiról, a mint a hír fenmaradt, csak jót mondanak

kortársai. Ez a humanus, jó indulatú tisztviselő fordította figyelmét a könyvtárra, s hogy az használatlanul ne heverjen, Nyulassy Antalt bízta meg annak kezelésével 1857-ben. Nyulassy, a mint levelében, melyet a bizottsághoz intézett, maga is mondja, a könyvtárat rendetlenségben, zavarban találta és vette át. Egész munkásságát arra fordította, hogy az rendbe hozhassa és katalógusát elkészíthesse. Csakugyan, az első katalógus, melyet nemcsak a közgyűlések tagjai, de mi is forgathatunk, Nyulassytól való. 1862. szept. 22-éig, míg ő kezelte a könyvtárt, nem volna okunk annak állapotára felől aggódni, mert a főtitkarelendő valószínűségi lelkiismerettel és igazi könyvtárnoki lelkesültséggel töltötte be tisztét. Mikor attól megválni kénytelen volt, átadta Ambróznak a könyvtár kulcsait és kérte, hogy megvizsgálván azt, adja meg neki a fölmentvényt. Ambrósz azt nem tette, s a mint átszámolás nélkül, tisztán a kulcsok átadásával vette ő át Nyulassytól a könyvtárat, éppen olyan lelkiismeretlen eljárással adta át K. J.-nek, hogy azt tovább is rendben tartsa és kezelje, ki e megbízásnak 1865. okt. 13-ig felelt meg. Ot hivatali utódja dr. P. . . . A . . . 1867. közepe tájáig követte, éppen úgy átszámolás nélkül vevén át, miként elődje, az értékes és már ekkor megsaporodott gyűjteményt.

Ugy látszik, a könyvtár kezelésével nem volt a megye közönsége megelégedve. Ennek következtése lehetett azután, hogy az 1867. június elsején tartott közgyűlés P.-től a kulcsokat azonnal átvevén, egy bizottságot küldött ki, mely a megejtett vizsgálat után konstatálta, hogy összesen 338 drb könyv hiányzott, még pedig 50 drb a Kulcsár által ajándékozott, 278 drb pedig újabban, az 1861-ben eszközölt gyűjtésből vásárolt munkák közül hiányzott.

A kár a könyvtáré volt ugyan, de papiroson megvolt a felelősség a volt kezelők személyében, — s a mint az ilyen rendszeren történni szokott — hiában. Ambrósz annyiban éri a felelősség, a mennyiben gondatlan volt a könyvtár átadásában és adásában, K.-t és P.-t, a mennyiben térítvény nélkül is adtak ki könyvet, sőt az előbbi maga is hordott ki, s a mint általában megjegyezték — rendkívül hanyagul és könnyelműen végezték tisztókat.

Ezekkel a károkkal szemben gyarapodás mutatkozik, mit

az 1861-ben eszközölt gyűjtés tett lehetővé. Hogy ez a gyűjtés mikor indult, és kik által, hogy folyt le és mily eredménnyel: nem tudom, csak egy megjegyzésből ismerem, melyet fentebb már adtam is. Hogy csakugyan kellett valamiféle gyűjtésnek lenni, kitűnik az alapnak már közlött állapotáról, mely összegre a legelső gyűjtés eredménye rendes körülmények között nem emelkedhetik s miután a fent tett megjegyzésből az is tény, hogy 1861-ben volt gyűjtés, valószínű, hogy a vagyonon mutakozó gyarapodást annak lehet köszönni.

Visszatérünk ismét a bizottság munkálataihoz. Különbéféle tervek, különféle vélemények merültek fel, melyek a könyvtár elhelyezésére céloztak. Szerették volna, ha a levéltár egyik szobájába lett volna elhelyezhető, ámde ott nem volt hely, és még a selejtezés után sem igen volt kilátás, hogy legyen, mégis siettették a selejtezést, s mikor az csakugyan megtörtént, csakugyan nem volt. Sőt még a levéltárnak sem volt elég. Ekkor merült fel a külön könyvtári épület eszméje, majd a külön levéltári helyiség átalakítása, s annak egy szakaszában a könyvtár elhelyezése. Hosszas hivatali eljárás után végre munkába vették az átalakítást, s miután az elvégeztetett, átszállították a levéltárat, s ugyanoda állították be a könyvtár félszázados szekrényeit, melyek most újra alakítva és festve, talán utolsó vándorlásukat tették meg.

1885. tavaszán történt meg a levéltár felállítása egy tűzmentes, boltozott, különálló szép nagy helyiségben, melyet a középfolyosó s a jobb és baloldalán levő szobák tesznek. A baloldali utolsó szobában ez év tavaszán helyezték el a régi könyvtár könyveit.

A bizottság (Vagács Caesar halála után Németh Vilmos igazgatóval) kitűzött céljai egyikét el is érte, elhelyezte a könyvtárat. Megkezdette annak kezelésére irányuló munkásságát is, s ennek eredménye, hogy a levéltárnok megbízott a könyvtárkezeléssel, annak felügyeletével, s évi járulékképpen 50 forint fizetéssel dotáltatik. Az alap kamatait részint könyvvételre, részint kötésre használják fel, de természetes, hogy a fejlődés, tekintve a ráeső összeg csekély voltát, nagyon szegényes és kevés eredményt mutató. A könyvtár 1877-ben (jul. 25-én) belépett 100 fo-

rinttal a M. Történelmi Társulatba, s annak kiadványait rendszeren kapja.

A fődolog a mi most már hátra van, a könyvtárnak a modern bibliographia állása szerint való rendezése, és egy olvasóteremnek megnyitása — már a közel jövő feladata, s róla szólnunk nem kell, mi csak a mult történetét, a mult ismertetését tüztük ki feladatunknak, s azt elvégezvén, egy a könyvtárra virulandó szebb jövő reményében hagyjuk abba munkánkat.

